



Kétszázhetvenöt esztendeje született Bod Péter

„Mert valamiképpen a hazának ártani nem szabad,
azonképpen annak nem használni, mikor lehetne,
nagy vétek.”

(Bod Péter: *Magyar Athenas*)

Az erdélyi magyar tudomány sohasem szűkölködött „egyszemélyes intézmény”-ekben, vagyis olyan kiemelkedő alkotókban, akik egymaguk hoztak létre más — szerencsésebb sorsú — népeknél egész kutató intézeteket igénylő műveket. Csak példaként említsük Apácai Csere János, a *Magyar Encyclopédia*, Körösi Csoma Sándor az *angol—tibeti szótár*, vagy napjaink tündöklő szelleme Szabó T. Attila, az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* szerzőinek nevét. Közéjük tartozik Bod Péter, az első magyar nyelvű irodalmi lexikon, a *Magyar Athenas* írója is. Hiszen e mű — Benkő Samu értékelése szerint¹ — „nemcsak szerzője életművében csúcsteljesítmény, hanem kiemelkedő szintézise a XVIII. századi erdélyi magyar művelődésnek. Az irodalomtörténet, a bibliográfia méltán látja benne a maga önmegvalósulását és abban sincs semmi túlzás, hogy az utókor a mű megjelenését az erdélyi magyar szellemi élet fejlődésének különleges eseményét tartja számon.”

Bod Péter 1712. február 22-én született vagyontalan köznemesi családban, „a szántóföldben, rétekben, erdőkben, vizekben és más természeti javakban bővelkedő Felsőcsernáton községben, Kézdiszékben, a székelyek között.”² Am bármilyen hihetetlen, sem életének, sem munkásságának ma sincs korszerű, teljesre törekvő, tudományos igényű feldolgozása. A múlt század második felében ugyan volt néhány úttörő kezdeményezés,³ e kísérletek szemléletét azonban az idő messze túlhaladta. A legjelentősebb eseményt e téren az 1940-es esztendő hozta, midőn Bod — részint latinul írt — *Önéletírás*-át Valentiny Antal fordításában Jancsó Elemér megjelentette.⁴ Bod Péter életútjának alakulását ezért leghívebben saját írása alapján követhetjük nyomon — 1768 áprilisáig, ahol véget ér. Ebben — a személyes vonatkozásokon túl — gazdag történeti, helytörténeti forrást is talál az olvasó.

„Az 1718-ik év . . . vagy semmit jelentő, vagy nagyon csekély termést hozott . . . a Székelyföldön, amiért azután a legnagyobb gabonánság állt be. Ezért történt, hogy a székelyek legnagyobb része Erdély más vidékeire és Havasalföldre meg Moldva szomszédos tartományaiba szóródott szét. Akik pedig a helyükön maradtak, különféle módon küszködtek az éhséggel . . . Sokan szerte bolyongtak, mint az ár-

¹Benkő Samu: A magyarigeni Athenas. In: Sorsfordító értelem. Kriterion Kiadó, Bukarest. 1971. 54. old.

²Bod Péter: *Önéletírás*. In: Bod Péter: *Magyar Athenas*, Magvető. 1982. 9. old.

³Mikó Imre: Bod Péter élete és munkái. In: *Budapesti Szemle*, 1862. 233—255. old., valamint Sámuel Aladár: *Felsőcsernátoni Bod Péter élete és művei*, Bp. 1899.

⁴Az *Erdélyi Ritkaságok* 4. füzeteként. (Később az *Erdély öröksége* c. sorozat VIII. kötetében is megjelent) Szerk.: Makkai László. Bp. 1942. (Legújabb kiadását lásd 2. sz. jegyzet.)

nyékok vagy félholtak... Az éhség és a szokatlan tél miatt az ember nedvei szükségképpen elromlottak; ezért az 1719-ik évben, a tavasz beálltakor a Székelyföldet akkora pestis támadta meg, hogy egy év leforgása alatt több mint százezeren pusztultak el. A székség akkor gabonabőség követte, hogy a mező terményeinek összegyűjtéséhez hiányoztak az emberek.”⁵

A pestisnek Bod atya is áldozatul esett, nem meglepő hát, hogy a cseperedő gyermek sok nélkülözés közepette végezte tanulmányait. A híres nagyenyedi kollégiumnak 1724-ben lesz tanulója, de már 1729 és 1732 között maga is oktat Felsőbányán. Ekkor visszamegy folytatni félbehagyott tanulmányait, 1736-ban pedig megbízzák a kollégium könyvtárának gondozásával. Következnek a külföldi egyetemi évek: 1740—1743 között Leydenben teológiát, jogot és keleti nyelveket tanul. Hazatérésétől 1749-ig „jó patrónája” Bethlen Kata udvarában, a székelyföldi Hévízen lelkészkedik, mikoris Magyarigenbe hívják, ahol egyházi szolgálatot egészen 1769. március 3-án bekövetkezett haláláig végzi.

Önéletírásából értesülünk életének olyan nevezetes eseményeiről, mint 1748-ban kötött házasságáról Enyedi Máriával, aki azonban két év múlva meghal. Újra nősül 1751-ben, második felesége Bányai Zsuzsanna. Leírja gyermekei születését, s többüknek halálát, de tudósít könyveiben megjelenéséről, s különféle lelkesítő szolgálatairól is. Áradó lendületű írása mindenütt bővelkedik a természeti csapások ismertetésében, mint pl. „A folyó 1749. évben a sáskák Erdélynek sok részében igen nagy károkat okoztak a vetéseken. Az előző év július hónapjában néhány sáskaraj érkezett Moldvából Erdélybe, amelyek nemcsak károkat okoztak, hanem a föld üregeiben és lyukaiban szerte elhelyezték tojásaikat, amelyekből kora tavasszal a nap melegének segítségével iszonyú sáskarajok keltek ki. Ezek annál ártalmasabbak voltak, hogy a repülésre alkalmas szárnyuk még nem nőtt ki, s lábukon mindenféle folyamként özönlöttek minden letelező és csak a pusztá földet hagyva maguk után.” Önéletírását fia, Bod Elek — aki Désen volt orvos — bocsátotta az Erdélyi Múzeum című lap rendelkezésére, s Döbrentei Gábor kivonatossá közlésében itt látott napvilágot 1817-ben.

Bod Péter sokrétű tudományos tevékenységet folytatott, legjelentősebb műve azonban kétségtelenül a már említett, teljes terjedelmében mindössze egyszer, 1767-ben megjelent *Magyar Athenas*. Az első magyar nyelvű irodalmi lexikon terjedelmében jelentősen meghaladja „előzményét”, *Czvingger Dávid* latinul írt, s 1711-ben kiadott *Specimen*-jét. Míg ez utóbbi 250 literátor adatait közli, Bod 528 magyarországi szerző pályafutását és munkásságát ismerteti, s megemlíti 62 név nélküli művet. Irodalmi és könyvészeti adatait saját gyűjtése révén gazdagította. „Tanulmányozta a korabeli és a megelőző századok kortörténeti, művelődéstörténeti és egyházi irodalmát, s a nyomtatott könyvek mellett nagy mennyiségű kéziratok munkát kutat fel.”⁶ Kiterjedt levelezés útján adatokat szerzett be a fontosnak vélt események még élő tanúitól, sírfeliratokat jegyzett le, könyvtárakban búvárkodott. Nagy segítségére volt pártfogója, Bethlen Kata és Ráday Gedeon könyvgyűjtője. Könyvtárát halálát követően ugyan elárverezték, de jegyzéke fennmaradt. „Innen tudjuk — írja Vita Zsigmond —, hogy ebben a gyakorlatban 888 művet számláltak össze, ami tekintélyes értéket képviselt a korabeli erdélyi könyvtárak között, főként ha ezúttal nem a főúri, vagy kollégiumi könyvtárakra gondolunk. Egy tudós könyvtára volt ez, amelyet egy életen át gyűjtött össze, részben még Enyeden vagy Hollandiában, nagyrészt azonban későbbi összeköttetései révén, ismerősök, könyvgyűjtők segítségével.” *A Magyar Athenas* adatai is nélkülözhetetlenek; számtalan olyan műről, melynek egyetlen példánya sem maradt fenn, kizárólag innen értesülünk. „*Athenasban* laktanak a bölts emberek, kik Görögországban nevezettek voltak” — írja Bod egyik, Telesi Ádámnak szóló, 1767. május 28-án kelt levelében,⁸ majd hozzáteszi, hogy azért gyűjtötte egybe a magyar írókat, hogy „tisnájunk egy Athenast s láttassanak meg a magyar földön.” A lexikonban helyt kapott minden írástudó, aki valamely említésre érdemes írásos emléket hagyott maga után, mégpedig vallásra való tekintet nélkül. Bizonyos elfoglaltságon azonban mégsem volt képes felülemelkedni. Szembeötlő a református szerzők iránti megkülönböztetett rokonszenve, az egyéb (katolikus, unitárius stb.) vallásúakról csak kényszeredetten ír elismeréssel.⁹ A lexikonban szereplők széles foglalkozási körből kerülnek ki, „mindenki helyet kapott... lett légyen teológus, jogtudós, költő vagy király. A história litteraria, amelynek Bod Péter is a művelője volt, nem az irodalom, hanem a tudományosság történetét tárta fel, s abba a humanista hagyományokhoz híven a tudomány és a szépirodalom egyaránt beletartozott.”¹⁰

Munkássága során Bod Péter írt anekdotagyűjteményt és emlékiratokat, saját alá rendezett régi kéziratok munkáit. Említett érdemeit a székelyekről szóló kéziratok műve (*Siculia Humo-Dacica*) s az erdélyi románok történetét feltáró *Brevis Valachorum Transylvania incolementum historia* (1764). Feltehetőleg előmunkálatoknak tekinthetők ezek Erdély államismeretéről tervezett nagy művéhez, amelyet azonban elkészíteni már nem tudott. Megírta több régi neves erdélyi személy — Balsarati Vitus János, Szenci Molnár Albert, Geleji Katona István, Pápai Páriz Ferenc — életét, s kéziratok gyűjteményt állított össze Erdély történetirőiről, *De scriptoribus rerum Transylvanicum* címmel.

Jelentős egyháztörténeti munkássága is, amelyet az irodalomtörténeti vonatkozások gyakorisága jellemez. Így a Kolozsvárt, 1764-ben megjelent *Szentírás értelmére vezérlő magyar leksikon*, vagy *A szent bibliainak históriája* (Nagyszében, 1748), amely az első hazai irodalomtörténeti monográfia, s a bibliafordí-

⁵Bod Péter: Önéletírás. 1982. 9. old.

⁶Benkő Samu: A magyarigeni Athenas. 1971. 59. old.

⁷Vita Zsigmond: Bod Péter könyvtára. In: Művelődés és népszolgálat. Kriterion Kiadó, Bukarest. 1983. 53. old.

⁸Bod Péter levelei Kelemen Lajos adta ki az Erdélyi Múzeum 1907. évi füzetében *Bod Péter levelei* címmel.

⁹Bod Péter történetírásának felekezeti jellegéről, valamint a felvilágosodáshoz való viszonyáról ld. Révész Imre: Bod Péter mint történetíró. Kolozsvár. 1916.

¹⁰Torda István: Bod Péter és „a házára tartozó dolgok”. Utószó a Magyar Athenas c. kötethez. Magvető, 1982. 490—491. old.

tásokat ismerteti. Maradandó alkotása a Svájcban, 1760-ban megjelent magyar nyelvű egyetemes egyháztörténete (*Az Isten vezérlő anyaszentegyháza*), s a nyomtatásban csupán a múlt század végén kiadott, latinul írt magyar egyháztörténte (*Historia Hungarorum ecclesiastica*). A *Smyrői Szent Polikárpus* című (Nagyenyed, 1766) műve az erdélyi református püspökök — irodalmi munkásságukra is kitekintő — életrajzgyűjteménye.

Olyan — mindeddig nem bizonyított — nézetek is napvilágot láttak, melyek szerint *Árva Bethlen Kata életének maga által való rövid leírása* című önéletrajzi munkát nem ő, hanem jegyzeti és vallomási alapján Bod Péter készítette. A Kolozsvárott megjelenő Református Szemle című lapban közölt tanulmányában legalábbis ilyen következtetésre jutott dr. Márkos András,¹¹ aki „csak nemrégiben előkerült, Bethlen Katától származó eredeti, autográf kézírások” alapján zárja ki a nagyhatalony szerzőségét. Igazának eldöntése az irodalomtörténészek feladata. Bod Péter azonban a vitathatatlanul saját maga által írt művei és egész munkássága révén érdemes az utókor *hálásabb* emlékeztetere.

Dr. Polgárdy Géza

1986. december 19-én a HNF székházában tartotta ülését az Országos Honismereti Bizottság.

A bizottság értékelte az 1986-ban végzett munkáját és megvitatta az 1987-es munkatervet. Eszerint:

- Részt vállalunk az országos pályázatok és mozgalmak meghirdetésében és terjesztésében, így:
 - üzemünk-brigádunk egy éve 1987 üzemtörténeti pályázat,
 - néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatok,
 - irodalmi topográfia,
 - népi orvoslási topográfia.
- Be kell fejezni az országfényképező akció első ütemét, a települések külső arculatának megörökítését.
- Kapcsolatot teremtünk és közösen dolgozunk a Város-, Községvédő és Szépítő Egyesületek szövetségével.
- A televízióban és a rádióban megindítjuk a már tervezett és érdeklődésre számító „Kis ma-

gyar honismeret” elnevezésű műsort.

- A zsámbéki Tanítóképző Főiskola szervezésében ismét megrendezzük a tanítóképző főiskolák hallgatóinak szakkörvezetői képzést nyújtó tábort.
- Szervezzük és támogatjuk a honismereti táborokat, különös figyelemmel a középiskolások, szakmunkástanulók, főiskolások, egyetemisták számára szervezett táborokat.
- Társrendezőként támogatjuk az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők Veszprémben szervezendő XIII. Országos Találkozóját.
- 1987 nyarán Sárospatakon megrendezzük a XV. Országos Honismereti Akadémiát, melynek központi témái:
 - a) Honismeret és művelődéstörténet
 - b) Népi szociográfia
- Figyelemmel kísérjük és támogatjuk a Berzsényi Társaság „Mi a hazá ma?” pályázatát.

¹¹ Dr. Márkos András: Bod Péter és Árva Bethlen Kata. Református Szemle, 1969. 339—357. old.